

METODOLOŠKI PROBLEM NEW AGE FIZIČARA

Hans-Dieter Mutschler, *Physik, Religion, New Age*, Echter, Verlag, Würzburg, 1990, 250 str.

Suvremeni fizičari, naročito ako su upješni u svom poslu, postali su i za široke slojeve pučanstva veoma popularne ličnosti. Zahvaljujući sredstvima javnog priopćavanja, oni veoma često izlaze iz svojih elitnih laboratorija i svijeta visoke apstrakcije matematičkih formula da bi javnosti priopćili svoje prosudbe o svim važnijim temama. Ti znanstvenici, nobelovci ili odlikovani nekim drugim značajnijim znanstvenim priznanjem, izjašnjavaju se o fizici i religiji, o filozofiji i esteticima, o ratu i miru, o skepticizmu i politici, o smrti i besmrti, o budućnosti i sadašnjosti. No, na taj način, ustvari, povlađuju jednom općem mjestu u javnom mnijenju, koje posebice od fizičara neopravdano očekuje neku vrst sveznanja. Tako da fizičari često govore o stvarima izvan svoje specifične kompetencije, te nude rješenja i takvih problema za koje ni njihove fizikalne spoznaje i metoda nisu apsolutno dostatne.

Zadnjih se desetljeća, znamo, zbiva postupno izranjanje postmodernog duštva, čiji je neposredni izraz i ono kompleksno i šaroliko duhovno gibanje poznato pod nazivom New age. Dobar je dio središnjih kategorija ideologije New agea u uskoj svezi sa teorijama iz svijeta subnuklearne fizike. Dovoljno je spomenuti natuknice kao što su, holizam, sinergizam, cjelovitost, jedinstvo, dinamička narav svijeta, komplementarnost, spontanost, dijaloški odnos s prirodom, ekologija, itd. Tu svezu, novovjeke fizike i sinkretizma New agea, najvećim su dijelom uspostavili fizičari koji su inače u svojim istraživanjima postizavali zapažene rezultate na polju fundamentalne fizike. Neki od njih, kao Fritjof Capra, Ilya Prigogine, David Bohm, J. Stengers, J. E. Charon, postali su kulturna imena New agea. Svi oni misle da mogu, polazeći od čisto fizikalnih spoznaja, oblikovati jednu novu duhovnost koja će biti primjerena potrebama i očekivanjima čovjeka postmoderne, odnosno – rečeno terminologijom New agea – razdoblja Vodenjaka.

Ustvari, fizičari New agea predstavljaju izrazit primjer, već spomenute suvremene navade, da se fizičari, uz prirodoslovce iz nekih drugih avantgardnih oblasti istraživanja, bave prosudbama i teorijama koje po sebi nadilaze razinu fizikalne metode i spoznaje. No, u korjenu, često puta neuspjelih pokušaja osvajanja tuđeg terena, stoji u biti jedna raširena i duboko ukorjenjena ideološka predrasuda novovjekog svijeta, koja suzuje pojam stvarnosti na onaj njen segment dostupan fizikalnim metodama eksperimentiranja te opisiv jezikom matematičke zakonitosti. Stoga, nikakvo čudo, ako se sukladno takvom "poznanstvenjenom" ("verwissenschaflicht") mentalitetu suvremenog svijeta vjerodostojnost nekog teorijskog iskaza vrednuje proporcionalno stupnju njegove svodivosti na matematizirane fizikalne spoznaje. Tu pak leži popularnost mnogih suvremenih prirodoslovaca, pa tako i fizičara, koji, eto, žele znanstveno utemeljiti neke od sržnih postavki religijsko-mističnog naučavanja New agea.

H. D. Mutschler polazi, u svojoj za širu intelektualnu javnost sročenoj knjizi, od gore navedenih konstatacija, da bi zatim ograničio svoju pažnju na nekoliko New age fizičara. Ono što ga pritom posebice zaokuplja nije

toliko što potpunija prikazba njihovih doktrinalnih postavki već pitanje metodološke opravdanosti postupka kojim se služe navedeni znanstvenici.

Kod svih fizičara New agea on nailazi na uvjerenje kako njihovi duhovno-mistični pogledi na svemir, materiju, čovjeka, društvo imaju svoje direktno utemeljenje u teoretskim modelima kvantne, laserske ili sinergetičke fizike. Tako I. Prigogine misli kako je na osnovu sinergetskog samoorganiziranja fizikalnih struktura moguće prepoznati u svemiru "spontanu djelatnost prirode", pa čak i nazočnost "izbora" u smislu jedne povijesne odluke (str. 108); dok su za J. Charona već i prividno nežive elementarne čestice potpuno "ostvareni nosioci duhovnog određenja svemira", odnosno "misleći elektroni" (str. 46). Za H. Hakena je unutrašnja dinamika samoorganizacije prirodnih procesa odlučujuća indikacija pri usmjeravanju društvenih procesa. F. Capra, u svojim poznatim spisima *Tao fizike* i *Točka preokreta*, ustvrđuje opstojnost paralelizma između suvremene fizike i hinduističko-budističke mistike. Čak, štoviše, on tvrdi kako suvremena fizika potvrđuje shvaćanje istočnjačke mistike, te je, nadalje, uvjerenja da kozmički ples boga Šive posređuje jednom hinduisti istu predožbu o materiji koju nekom fizičaru posređuje kvantna teorija polja. Kvantna fizika, po njemu, "dokazuje" ništa manje nego identitet duha i materije pa čak i identitet one temeljne suprostavljenosti između bitka i nebitka. Za Capru se i zenbudistički koani mogu pronaći u toj istoj fizici (str. 137-145).

U ovakvim je zaključcima bjelodan prijelaz iz fizike u oblast religijskog i uopće onoga što možemo nazvati kvalitetama vezanim uz subjekt. No, opetovano podsjeća autor, novovjeka je fizika ipak znanost kvantitete, čiji je pogled principijelno i namjerno sužen na onaj segment bitka koji se pokazuje u eksperimentalnim uvjetima. Njen je golemi uspjeh nesumnjivo vezan uz Galilejevo napuštanje aristotelovske fizike antropološko-aksiološkog tipa, a time i kategorija kao što su smisao, svrha, cilj, povijest, osjećaj. Novovjeka fizika postala je isključivo djelatnost računajućeg uma, izražena matematiziranim teoretskim modelima. Prema tome, u njoj nema mjesta za nikakve antropološke i uopće vrijednosne kategorije, što zasigurno nije bio slučaj sa aristotelovskim ili pak stoičkim poimanjem prirode. Ali, ako se to ima u vidu, tada postaje očito, zaključuje Mutschler, da ostajući na imanentno fizikalnoj razini fizičaru nisu dostupne "zadnje istine" (str. 72), te da fizika po sebi ne tematizira bit svijeta, odnosno "bitak uopće" (str. 149).

Međutim, New age fizičari previdaju tu činjenicu kada tvrde da njihovo zaključivanje još uvijek predstavlja postupak sukladan logici fizikalne znanosti. Oni, misli autor, kao da se ne mogu izdignuti iznad "poznanstvenjenog" mentaliteta suvremenosti, koji jednostavno apsolutizira egzaktnu znanost i njenu metodu, te i ono što više nije fizika proglašava fizikom. Ustvari, njihove konstrukcije u kojima se spajaju fizika i religija, materijalno i duhovno, više nisu fizika. Naime, fizika i religija su dvije toliko specifične razine pristupa stvarnosti da se jedna na drugu ne mogu direktno nadovezati. Za to je potrebna jedna "posrednička razina", koju autor vidi u filozofiji, točnije u svojevrsnoj metafizici prirode (str. 149).

Da bi donekle objasnio na što misli, autor uspoređuje fiziku sa gramatičkim oblicima nekog teksta, dok filozofsko posredovanje shvaća kao hermeneutičku razinu, koja u gramatičkoj strukturi prepoznaje mogućnosti

smisla, dok se sam smisao ostvaruje istom na razini sadržaja teksta, točnije na trećoj, religijskoj razini (str. 135–136). O toj posredničkoj metafizici prirode autor govori samo načelno i programatski kao o nekoj vrsti pandana "naravnoj filozofiji" skolastike, koja bi trebala biti antropološko-metafizička interpretacija prirode. Fizikalne spoznaje bi se na toj razini, pojašnjava Mutschler, imale interpretirati u svjetlu "ljudskog samorazumijevanja", odnosno "našeg iskustva". Istom polazeći od nas samih, mi smo u stanju tumačiti bitak prirode kao "dinamičan, svrhovit, cjelinski" (str. 149; 216).

Autor je, istina, svijestan da jednu takvu metafiziku prirode većina suvremenih filozofa smatra suvišnom. No, on ipak drži da je hermeneutička refleksija tog tipa neizbježna, ako se želi posredovati između vrijednosno neutralnih struktura fizike i religije (str. 158). Uostalom, i "čekić kojim se metafiziku razbija je od metafizičkog metala" (str. 149–150).

Problem New age fizike i njenog shvaćanja odnosa fizikalnih spoznaja i religije autor vidi u tome što ona ne poznaje, i k tome u "tipičnoj postmodernoj maniri", niječe vrijednost filozofskog argumentiranja, proglašavajući ga "iracionalizmom", "arogantnom, apsurdnom spekulacijom". Ne uspijeva uvidjeti nužnost komplementarnih, odnosno, alternativnih pristupa totalitetu (str. 112). Pritom je očito riječ o nekoj vrsti kvazireligijske vjere ("Wissenschaftsgläubigkeit") u "svemoć" fizike (str. 120). Međutim, s pravom zapaža autor, bijeg pred filozofijom ne pomaže ništa (str. 96), jer navedeni fizičari, usprkos izričitom odbijanju zapadne filozofske tradicije, ipak transponiraju fizikalne modele u neku vrst filozofskog medija, da bi tako ontološkom interpretacijom obogaćene spoznaje prirode učinili podatljivim za susljednu religijsko-mističnu interpretaciju. To pak "ontološko obogaćenje", kako ga imenuje autor, zbiva se uranjanjem vrhunskih fizikalnih apstrakcija u slikovni jezik svakidašnjeg govora, a time i u njegovu implicitnu metafiziku, vrlo niske spekulativne razine (str. 163). Tako da se kod I. Prigoginea može naći na neku vrst neposviještenog pseudoaristotelizma, dok holistička teorija Bohma pokazuje određene analogije sa Leibnitzovom monadologijom (str. 171–172). Naime, takvim postupkom transponiranja bivaju prokriumčareni u početno čisto fizikalne modele pojmovi kao npr. "cjelovit", "organski", "ekološki", itd.; koji su kao takvi strani fizici. Njih se zatim nekontrolirano ispunja najraznovrsnijim religijskim sadržajima, te se na taj način lako može doći i do identifikacije mistike i fizike, kao što je to slučaj kod, npr. Caprae i Charona (str. 141; 168).

Dakle, prema mišljenju našeg autora, temeljna nelagoda koju izaziva takvo postavljanje i riješavanje problema suodnosa fizike i religije, nije toliko samo tumačenje znanstvenih rezultata, polazeći od horizonta smisla, nego prvotno nekritični način na koji dolazi do miješanja problemsko-metodoloških razina, a da se pritom nije svijesno vlastitog postupka, te ga se poradi toga niti ne pokušava razumski opravdati (str. 14). Kada New Age autori svoje mistične poglede izdaju za strogo znanstveno utemeljena stanovišta, oni se tu ustvari kreću na razini klasičnog teološkog programa, poznatog kao "fides quaerens intellectum". Tako je dosta lako uočiti, zapaža autor, kako F. Capra polazi od hinduističkog vjerskog uvjerenja o međusobnom identitetu svih suprotnosti, te istom susljedno traga u svijetu fizikalnih teorija za odgovarajućim analogijama. No, jer takve analogije nije moguće naći u matematiziranim teorijama fizike, on te iste teorije ispunja filozofskim sadržajem pomoću njihove transpozicije na već spomenutu dne-

vnojezičnu razinu. Istom tada mu postaje moguće postaviti u suodnos mistiku i fiziku (str. 156). Međutim spekulativno krhka i neposviještena filozofsko-hermeneutička razina posredovanja djeluje podosta neuvjerljivo, te otvara prostore i za neke druge moguće interpretacije tih istih fizikalnih spoznaja, posve drugačije od onih New age fizičara (str. 148).

Sve u svemu, prema Mutschleru, put kojim su krenuli spomenuti fizičari u riješavanju tako aktualnog problema odnosa fizike i religije nije prohodan pa prema tome ni prihvatljiv. K tome, on tim ljudima zamjera i onaj za suvremeni sinkretizam tako tipičan utok njihove fizikalističke racionalnosti u mistički iracionalizam hinduističke provenijencije, videći u takvom postupku veliku dozu nedosljednosti. Kako je uopće moguće, pita se autor nekoliko puta, baviti se fizikom te poimati fiziku kao postupno racionalno približavanje istini, ako je zadnji "temelj svijeta" ("Weltgrund") i znanje o njemu lišeno "logosa", kako to na tragu hinduizma vjeruju spomenuti fizičari. I dok kršćanski govor o misteriju ne smatra svaku razumnost beskorisnom, New age guru, poznati Krišnamurti, proglašava svako razumno znanje površinskim fenomenom pa time i bez većeg značenja. No, on za razliku od spomenutih znastvenika, ostaje usredotočen na mističnu intuiciju i ne bavi se fizikom! (str. 169; 176).

Kršćanskoj teologiji Mutschler upućuje, također, nekoliko zamjerki. Kada se radi o odnosu vjere i fizike današnja teologija najčešće izbjegava direktno suočenje sa suvremenom fizikom i njenim ne baš lako pristupačnim matematiziranim modelima, a sve to u ime autonomije tološkog i fizikalnog uma. Pritom teologija priziva apriorni sklad paralelnih i nekonfliktualnih razina funkcioniranja. Na taj način teološki iskazi postaju nedostupni svakoj prirodoznanstvenoj kritici. Međutim, zapaža autor, ne ulaznje u mukotrpnij dijalog s prirodoslovljem nužno dovodi do psihološke i društvene getoizacije religije i teologije, pa u tome vidi pravi skandal suvremenog kršćanstva. Jer na taj način u jednom svijetu, gdje je znanost na vrlo visokoj cijeni, teološki i uopće religijski iskazi odijeljeni od znanosti postaju za mnoge suvremenike jednostavno bez veće važnosti, odnosno, stvara se dojam kao da – usprkos tvrdnji o svezi Boga i njegova stvorenja – Bog ipak nema puno veze sa prirodom (str. 159).

Neki su teolozi, istina, govoreći o kršćanskom poimanju stvaranja, pokušali tematizirati suodnos fizike i teologije, ali ne baš s previše uspjeha, misli Mutschler, te protestantskim teolozima C. Westermannu i J. Moltmannu zamjera nedostatak antropološko-ontološkog posredovanja kao nužnog preduvjeta razumijevanja suodnosa Biblije i stvorenja. Ovom potonjem predbacuje nekritično preuzimanje pseudofilozofskih ekstrapolacija New age fizičara (str. 212). Ništa manje nezadovoljstva autor izražava i s djelom *Stvara li priroda samu sebe* katoličkog teologa S. Bossharda, kojemu predbacuje suženo poimanje filozofije kakvo zastupaju mnogi suvremeni teoretičari znanosti kada u njoj vide još samo sažetak općih znastvenih teorema. No, takovo poimanje filozofije koje ne argumentira ontološki, dakle, koje ne misli čovjeka i njegov odnos s prirodom na razini bitka kao takvog, koje ne poznaje "ontološku razliku", nije u stanju posredovati između nomološkog svijeta fizike i vrijednosne sfere religioznog. Jer, inzistira autor, vjera se nikada ne može direktno odnositi na matematički formalizirane teoreme. Njoj je potrebna sadržajna izdašnost antropološke interpretacije prirode (str. 217–225).

Takav antropološko-ontološki preformuliran pojam prirode autor s pravom vidi na djelu u spisima Teilharda de Chardina. Za Teilharda spoznati ne označuje čisto preslikavanje realnosti, već za njega "misliti svijet stvarno (znači) podariti mu oblik jedinstva, koji bi mu inače uvijek nedostajao kada ne bi bio mišljen". Dakle, Teilhard promatra u svojoj "prirodnoj filozofiji" čovjeka i svemir u međusobnoj upućenosti, te time – nadilazeći čisto fizikalni pojam prirode lišen svake perspektive smisla – uspjeva sazdati posredničku razinu dijaloga fizike i religije. Tek po toj antropološkoj interpretaciji pojam prirode otkriva svoju bremenitost kategorijama smisla, slobode, cilja, vrijednosti i povijesnosti. Međutim, primjećuje autor, Teilhard nema pravo kada taj svoj antropološki filtrirani pojam prirode identificira s "tvrdom znanošću" (hard science). Tu je ipak riječ o svojevrsnoj i dosta dobro izvedenoj metafizici prirode, čijim bi tragom trebali ići i današnji teolozi (str. 232–245).

Zanimljiva su i autorova razmišljanja o nužnosti i slučaju, u kojemu vidi ne neku vrst a priori ateističke kategorije, već "povezni zglob" koji međusobno povezuje različita tumačenja svijeta. Ono, naime, što je za jednu znanost slučajno za drugu je sasvim smisljeno i očekivano (str. 87–106). Spomena su vrijedna također i autorova zapažanja glede simboličnog govora kršćanskog navještaja, za koji misli da bi trebao biti sazdan i od elemenata zadobivenih antropološkom interpretacijom suvremenih fizikalnih teorema, a ne više isključivo od slika preuzetih iz poljoprivredne civilizacije.

Inače, knjiga H. D. Mutschlera je sazdana od sedam relativno neovisnih poglavlja, od kojih su prva dva posvećena pojmu fizike, prirode, religije te mogućnosti njihovih međusobnih odnosa, dok su ostala poglavlja usmjerena na spoznajno-metodološki problem u spisima nekih od najpoznatijih New age fizičara, kao Prigogine, Capra, Bohm, kojima su pridani i njemački fizičari H. Haken i C. F. von Weizsäcker. Zadnje poglavlje tematizira izričiti problem odnosa fizike i teologije sa posebnim osvrtom na stanovišta teologa S. Bossharda, C. Westermanna te Teilharda de Chardina. Knjiga je napisana esejističkim stilom, koji krase neobično slikovita dovitljivost izraza. Određena zamornost teksta uvjetovana je neumjerenim ponavljanjem uvijek te istih misaonih figura, koje, međutim, nije moguće opravdati niti očitim nastojanjem da se pronađe što primjereniji izražajni oblik. Autor je, k tome, trebao, ipak, jasnije razlikovati pojmove mistike i religije, koji se počesto javljaju u istoznačnoj upotrebi.

Vrijednost ovog spisa vidimo u prvom redu u njegovu uočavanju i prikazbi nejasnoća i vrludanja New age fizike, ali i u, istina, više programatski naznačenom nego stvarno izvedenom nastojanju da se zacrtaju moguće odrednice rješenja uvijek aktualnog problema odnosa fizike i religije odnosno eksperimentalne znanosti i teologije. Mutschler je, zahvaljujući svojoj studijskoj formaciji, dobro upoznat sa fizikom ali i sa filozofijom i teologijom, pa se je za ponadati da će se u nekom od sljedećih spisa okušati u izričitom nastojanju oko razrade jedne posredničke metafizičke prirode, koja je u ovom djelu, premda toliko zazivana, ipak još uvijek više naslućena nego ostvarena. Tada će u svakom slučaju trebati puno jednoznačnije odrediti odnos objektivnog i subjektivnog u okviru spoznajne teorije, te precizirati određene, možda pomalo i ponekad idealistički zvučeće podtonove.

Nikola Bižaca